

Екологічний атлас України. – К.: «Центр екологічної освіти та інформації», 2009.– 104 с.

Дане науково-довідкове видання уже давно чекали усі екологічно заклопотані люди в нашій країні. Адже мова йде про висвітлення сучасного екологічного стану та екологічних проблем України. Видання атласу здійснене на замовлення Міністерства охорони навколишнього природного середовища України видавництвом ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації» за Програмою 1240 «Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища, сприяння сталому розвитку, екологічній освіті та поширенню екологічної інформації». У передмові головний редактор, академік НАН України Л.Г. Руденко відзначив, що метою цього атласу є сприяння у наданні просторової інформації про екологічний стан компонентів природи та наслідки взаємодії людського суспільства і природи, які проявляються з певною специфікою у різних регіонах України. Він також вказав, що екологічний стан території відображає якість не тільки природного, а й соціального середовища, рівень якої значною мірою визначається особливостями суспільно-природної взаємодії. Створення цього атласу – це перша спроба за допомогою картографічного методу узагальнити рівень знань про екологічний стан природного середовища на загальнодержавному рівні, оскільки це має велике значення для активізації наукових досліджень стану довкілля та формування дбайливого ставлення людини до природи.

Атлас складається з передмови та 6 розділів. У передмові дано карти фізичної поверхні України, адміністративно-територіального устрою, екологічної ситуації. В останній показано умови проживання населення за екологічним станом території (найбільш сприятливі, сприятливі, помірно сприятливі, задовільні, погіршені). При цьому враховано: тепло- і вологозабезпеченість, тривалість безморозного періоду, небезпечні природні явища, забезпеченість питною водою, заболоченість, засоленість земель, рослинний і тваринний світ, умови відпочинку, радіаційне забруднення, забруднення поверхневих вод, атмосферного повітря, ґрунтів, антропогенне навантаження території. У розділі 1. «Природні передумови формування екологічного стану середовища» дано карти, в яких охарактеризовано рельєф, корисні копалини, природну радіоактивність території, клімат, поверхневі води, водні ресурси, родовища прісних вод, мінеральні води, ґрунти, рослинність, тваринний світ, ландшафти та їх сучасний стан. Цей розділ є основою для подальшого висвітлення екологічного стану довкілля України. Розділ 2 присвячений небезпечним явищам та природно-антропогенним процесам, таким як ожеледь, смерчі, пилові бурі, град, снігові лавини, селі, паводки та водопілля, підтоплення. У розділі 3 «Фактори антропогенного впливу на природне середовище» дано карти мережі поселень, густоти населення, урбанізації, промислової освоєності території, ресурсоемності, викидів забруднюючих речовин в повітря, скидів забруднених вод, забруднення підземних вод, розораності ґрунтів та їх забруднення пестицидами, нітратами, радіоактивними елементами та загального антропогенного навантаження. Розділ 4. «Екологічний стан природного середовища» ілюструється картами змін клімату, екологічної оцінки якості підземних вод, мінералізації ґрунтових вод, міграції токсичних речовин, деградації ґрунтів, санітарного стану лісів, адвентивних рослин тощо. У розділі 5 «Соціально-екологічна ситуація» дано картографічний матеріал щодо народжуваності та смертності населення за основними причинами смерті, захворюваності населення, його життєвості, санаторно-курортних закладів, туризму, людського розвитку. Заключний розділ 6. «Екологічна політика» містить карти щодо збалансованості розвитку, моніторингу природного середовища, природних заповідних територій, видів рослин Червоної книги України, рослинних угруповань, що занесені до Зеленої книги України, водно-болотних угідь міжнародного значення, територіальної організації національної екомережі,

інвестицій та витрат на охорону природних ресурсів та екологічних зборів за забруднення природного середовища.

Атлас містить 116 карт та картосхем різного масштабу, а також таблиці та різноманітні графіки. Крім карт і картосхем усієї України, в атласі містяться тематичні картосхеми окремих регіонів та областей. Також атлас ілюстрований кольоровими фотографіями, які підкреслюють екологічні особливості території України.

Щодо загального в цілому позитивного враження від величезної дуже трудомісткої праці треба зауважити, що атлас скоріше просто географічний, а не екологічний. Фактично у перших трьох розділах це майже звичайні географічні картосхеми, які можна побачити у багатьох атласах України. Лише в кінці третього розділу з'являються кілька карт екологічного спрямування – щодо викидів забруднюючих речовин у повітря, викидів забруднених вод, розораності та забруднення ґрунтів, промислових відходів, забруднення радіоактивними елементами, загального антропогенного навантаження. Розділ 5 «Соціально-екологічна ситуація» більше є просто частиною відповідних розділів суспільної географії і екологічного в ньому дуже мало. Матеріали розділу 6. «Екологічна політика» не зовсім відповідають змісту поняття «екологічна політика», яке вдало охарактеризоване у першому абзаці цього розділу (с.89). Наведені матеріали далеко не повністю розкривають і ілюструють сутність екологічної політики. Якщо про збереження здорового і безпечного довкілля в якійсь мірі ще йдеться (с.91 та с. 92), то про забезпечення ощадливого (див. с. 89, перший абзац) використання природних ресурсів немає нічого, про мінімізацію негативного впливу господарської діяльності на природу та здоров'я населення також нічого немає, хіба що опосередковано це може проілюструвати карта організації національної екомережі, яка створюється для збереження довкілля взагалі в повному обсязі.

На мій погляд в майбутньому треба не тільки виконати роботи зі створення картографічного твору з даної тематики шляхом деталізації тематичного змісту та структури (як вказує головний редактор Л.Г. Руденко, с.4), а й створити екологічні атласи регіонів України: Мішанолісової, Неморальної, Лісостепової і Степової фізико-географічних зон, Українських Карпат, Криму. Ще добре було б створити екологічні атласи усіх областей та великих міст України, долин великих річок, адже як показує цей чудовий рецензований атлас, це так необхідно уже сьогодні. Також добре було б при створенні екологічних атласів матеріали компонувати відповідно до визначення екології у її первинному розумінні, що «екологія – це наука про взаємодію усіх організмів нашої планети між собою та з навколишнім середовищем», а не тільки щодо забруднення та перетворення довкілля людиною.

Хочу звернути увагу на висвітленні екологічного стану окремих областей України картою «Екологічна ситуація» (с. 8). Для прикладу візьмемо Херсонську область. На даній карті північна частина її території подана у світло-зеленому кольорі, що означає помірно-сприятливі умови проживання населення за екологічним станом території. Південна ж частина області, нижче греблі Каховської ГЕС, подана у жовтому кольорі, що означає задовільні умови проживання, тобто значно гірші, ніж у північній частині. Таким кольором позначені ще території промислового Придніпров'я (Дніпропетровська область), півночі Київської та Житомирської областей, південної частини Київської та західної частини Черкаської областей та деякі інші. Викликає здивування, що на одних з найбільш забруднених територіях України – Донецькій та Луганській областях, умови проживання населення кращі, ніж на курортному півдні Херсонщини, Миколаївщини, Одещини, позначених жовтим кольором.

Аналізуємо Херсонщину за різними показниками на сторінках атласу. Стан сучасних ландшафтів (відсоток площі природних елементів) на території південного заходу та заходу області (с. 28) вищий від середнього в Україні (41-55%). Демографічне

навантаження (с.37) до 25 осіб на км² – найнижче в Україні. Промислова освоєність території (с.42-43), крім самого Херсону і Нової Каховки, має 4-й, найнижчий рівень. Викиди забруднюючих речовин (с.48, 49) в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення (дані 2004 р.) – найнижчі в Україні –5,0-20,0 тис. т, в т/км² також найнижчі, 2,0-3,0. Забруднені води в загальному водовідведенні у поверхневі водні об'єкти – 2,0-4,0% – найнижчі в Україні. Забруднення ґрунтів пестицидами: територія області малозабруднена, лише Бериславський р-н слабкозабруднений. Важкими металами область взагалі не забруднена (с.57). Обсяг промислових токсичних відходів – 0,0-15,0 т/км², найнижчий в Україні (с.58). Забрудненість території радіоізотопами – незабруднена (с.61). Якість поверхневих вод: мінералізація до 300 мг/л – найнижча в Україні, така як на Поліссі і в Гірському Криму. Характеристика води за якістю: дуже добра–добра–задовільна. Рівень забезпеченості населення територією та природно-заповідними територіями найвищий в Україні (с.81). Найнижча в Україні загальна захворюваність населення. Площа водно-болотних угідь розташованих в межах області становить біля 260 000 га, це третина усіх водно-болотних угідь України.

Лише за деякими показниками умов для населення Херсонщина займає гірші позиції. Це – пилові бурі, хоча вони бувають рідко, підтоплення – природне та внаслідок іригації, найвища розораність ґрунтів в Україні. Підземні води на прилеглій до Дніпра ділянці – від Нової Каховки до Цюрупинська забруднені нітратами. На цій же ділянці значна міграція токсичних речовин у водному середовищі ландшафтів, у всіх інших районах області вона незначна або дещо підвищена.

Наведені в атласі показники екологічного стану території характеризують Херсонську область як сприятливу територію для проживання місцевого населення та для майже цілорічної рекреації на чорноморських курортах, на берегах Дніпра, Каховського водосховища, Нижньодніпровських плавнях, Олешківських пісках та в інших прекрасних куточках області. Тому до внесення матеріалів до картосхеми «Екологічна ситуація» (с.8) або в аналогічні карти і картосхеми екологічного змісту в подальшому, треба підходити обережно, уважно і виважено.

В цілому ж треба подякувати виконавцям цього грандіозного проекту зі створення екологічного атласу України, оскільки тепер ми маємо прекрасний посібник з екологічних проблем країни, що стане в нагоді як екологам-аматорам та учням і студентам, так і професорам та академікам усіх наукових напрямів.

М.Ф.Бойко